

O modelu etničke kompetitivnosti u slučaju Hrvatske

VJERAN KATUNARIĆ
Filozofski fakultet,
Zagreb

UDK: 316.35
Izvorni znanstveni rad
Priljeno: 18. lipnja 1992.

Na osnovi dosadašnjih empirijskih istraživanja i drugih izvora znanja o situaciji u Hrvatskoj, s obzirom na odnos između Hrvata i Srba, autor raspravlja o koncepciji i samo djelomično empirijskoj (zbog ograničenosti domaćih izvora) prikladnosti kompetitivnog modela. Pri tom posebno analizira propozicije o odnosu između kompetitivnosti i mobilizacije, stupnju jednakosti među skupinama, percepciji o (ne)fer odnosima, važnosti kolektivnih dobara (teritorija), te odnosu između međuzavisnosti i razdvajanja. Preliminarni je zaključak da je kompetitivni model najprikladniji za objašnjenje slijedećih izvora sukoba: političke kompetitivnosti u vezi s pojavom novih elita, kompetitivnosti spram kolektivnog dobra (teritorija), i opadanja međuzavisnosti skupina. Međutim, autor ističe da su izvori kompetitivnosti i sukoba u Hrvatskoj posredovani situacijom izvan Hrvatske, pa model bolje objašnjava odnos Srbija—Hrvatska, nego međugrupne odnose u Hrvatskoj, odnosno institucionalne aktere (država, vojska) nego grupne aktere (etničke ili nacionalne skupine).

Proces dezintegracije, sukobi i rat u bivšoj Jugoslaviji čine jednu krajnost u spektru istočnoeuropskih promjena u političkim područjima. Ona predstavlja novo poglavlje za teorije etničkih sukoba, prije svega za najutjecajniju među njima, a to je model kompetitivnosti. Taj model je i kontekstualno i empirijski vezan za druga, neistočnoeuropska multikulturalna društva, etničke pokrete i sukobe koji započinju šezdesetih godina, te za socioekonomske sisteme zasnovane na tržišnoj alokaciji resursa (ponajprije tržištu rada). Pa ipak, neke opće propozicije tog modela još su uvijek privlačne za daljnju primjenu i provjeru, budući da osnovni pojam kompetitivnosti (između etničkih skupina) može biti upotrebljen i u drugom ili pak širem smislu, tamo gdje bilo koja zajednička ili kolektivna dobra — naprimjer, teritoriji, politička prava i ustanove ili pak socioekonomski položaj čitavih skupina — mogu postati predmetom grupnog nezadovoljstva, političkih neslaganja ili otvorenog sukobljavanja, uključujući rat.

Isto tako, »ekološka« propozicija modela kompetitivnosti, koja kaže da modernizacija društva koja podjednako donosi korist različitim etničkim skupinama stvara preduvjete za povećanje kompetitivnosti i sukoba, može se primjeniti u istočnoeuropskom, odnosno hrvatskom slučaju.

U ovom prilogu ispitat ćemo mogućnosti provođenja, kao i djelomičnog provjeravanja, nekih propozicija modela kompetitivnosti, i to njegove dvije verzije: prve i originalne (Olzak i Nagel, 1986), i druge koja djelomično reformulira i nadopunjuje prvu (Belanger i Pinard, 1991).

Naš empirijski materijal, te poznavanje situacije u Hrvatskoj iz drugih izvora, (a tiče se odnosa između Hrvata i Srba prije višestranačkih izbora, poslije njih i u vrijeme rata), nisu dostatni — a za tu svrhu nisu ni bili priređeni — za potpunije prevođenje i provjeravanje kompetitivnog modela. Želimo samo ukazati na aspekte modela koji se čine adekvatnim, odnosno preporučljivim za daljnja i (teorijski) potpunija istraživanja. Ovdje ćemo raspraviti prevodljivost i djelomičnu provjerljivost propozicija modela što se odnose na: pojavu etnopolitičkih pokreta u odnosu na etničku kompetitivnost, stupanj izjednačenosti među skupi-

nama, percepciju (ne) jednakosti ili fer—odnosa, percepciju kolektivno najvažnijih dobara, i pitanje međuzavisnosti i razdvajanja. Drugim riječima, radi se o pokušaju *ex-post* tumačenja kolektivnog modela na osnovi raspoloživih izvora o situaciji u Hrvatskoj kao i drugim situacijama koje su utjecale na situaciju u Hrvatskoj.

1. Pokreti i kompetitivnost

Propozicija: Etnički sukobi i društveni pokreti zasnovani na etničkim (prije nego na drugim) granicama pojavljuju se onda kada se povećava etnička kompetitivnost (Olzak i Nagel, 1986).

Ta se propozicija može adekvatno primjeniti u slučaju Hrvatske ako se povećanje napetosti u odnosima između Hrvata i Srba krajem osamdesetih i početkom devedesetih stavi u odnos s prethodnim zbivanjima u Srbiji. Ta su zbivanja potaknula redosljed zbivanja u Hrvatskoj u smislu gornje propozicije. Godine 1987. započelo je širenje masovnog populističkog pokreta u Srbiji pod vodstvom Miliševića i jedne udružene, boljševičko—nacionalističke i intelektualno—političke elite, s velikom podrškom u saveznom državnim aparatima, prije svega vojno—policijskim. Pokret je djelomično nastao kao posljedica srpsko—albanskog sukoba na Kosovu, što ukazuje na relevantnost propozicije kompetitivnog modela u slučaju Srbije. U slučaju Hrvatske je obratno: srpski pokret izaziva napetost, odnosno kompetitivnost u Hrvatskoj, a ova hrvatski masovni protupokret.

Jedan od najizazovnijih ciljeva srpskog pokreta je ultimativno rješenje pitanja zajedničke države: ili čvršća centralizacija ili prekrajanje granica u smjeru integracije srpskih manjina i teritorija na kojima žive u srbijansku državu (kao negativan odgovor na konfederalno rješenje). Komunističko vodstvo u Hrvatskoj izražavalo je svoje neslaganje sa srbijanskim namjerama i populističkim političkim stilom, ali ne na rezolutan i ne na reaktivan način. Ono nije dopuštalo formiranje sličnog pokreta u Hrvatskoj, nastojeći uz sebe i svoj rutinsko—institutonalni politički stil vezati veći dio Srba u Hrvatskoj — između ostalog zahvaljujući dobroj zastupljenosti Srba u Partiji i partijskom vodstvu. To je dovelo do akumulacije napetosti među hrvatskim pučanstvom (čemu valja djelomično pripisati povećanje etnocentrizma među Hrvatima u razdoblju između 1985 i 1989. — vidi : Katunarić, 1991— a). Slijedeća posljedica bio je gubitak komunista na izborima u Hrvatskoj 1990. i pobjeda HDZ-a. Zatim slijedi masovna hrvatska mobilizacija, čime se pojačava pritisak za odvajanjem od Jugoslavije, a iza toga oružana pobuna Srba otvoreno podržana od Srbije a potom i od Jugoslavenske armije (Križan, 1992).

Propozicija kompetitivnog modela je preopćenita, odnosno nedovoljno određena, da bi se mogla u potpunosti i nedvosmisleno prevesti u hrvatski kontekst. Naime, u slučaju pretežno politički posredovanog sukoba, kao što je hrvatsko—srpski, u jednoj složenoj multinacionalnoj, odnosno polietničkoj državi, kao što je bivša Jugoslavija, valja precizirati dvije stvari: a) da li etnonacionalni pokreti i sukobi započinju baš uslijed kompetitivnosti ili je kompetitivnost uvjetovana nekim prethodnim pokretom i sukobom?; b) ako postoji neka dugotrajna napetost u odnosima između dvije skupine, potencijalna ili stvarna kompetitivnost, ovdje između Hrvata i Srba u Hrvatskoj, je li ona sama dovoljna za nastanak i izbijanje sukoba?

Takve nejasnoće ne narušavaju osnovni smisao propozicije po kojem etnonacionalni pokret i sukobi mogu nastati samo na osnovi proturječnog odnosa spram zajedničkih ili podijeljenih resursa, u ovom slučaju teritorija. Ali »lokacija« izvora sukoba, mjesto na kojem se prvo pojavljuje kompetitivnost i izaziva lančanu reakciju (pokret—sukob—kompetitiv-

nost—reaktivni pokret—sukob koji odatle proizlazi itd.), ne može biti jednoznačno ili vezano samo uz dvije skupine u sukobu. To je osobito značajno s obzirom na rat u Hrvatskoj: iako je zahvatio velika područja, on nije vođen baš na svim područjima u kojima skupa žive Hrvati i Srbi. Vjerojatno je da Srbi u područjima nezahvaćenim ratom zbog nekog razloga nisu zauzeli »kompetitivni« stav spram teritorija Hrvatske. Ako možda i jesu, ne mogu takav stav ostvariti kroz sukob i rat.

Općenito, čini se da je gornja propozicija mnogo lakše primjenjiva prilikom objašnjavanja »prvog« sukoba u polietničkom kontekstu, u ovom slučaju sukoba na Kosovu, nego u kasnijim sukobima. Potonji, barem dijelom, imaju »lančani« karakter. Naime, ne može se reći da, naprimjer, etnonacionalna mobilizacija nema u Hrvatskoj i autonomni karakter, da do nje ne bi došlo bez obzira na prijetnju iz Srbije, kao što je to slučaj sa svim sličnim pokretima u istočnoeuropskim zemljama (Kasapović, 1991.). Njih je, uostalom, i bilo u ovostoljetnoj hrvatskoj prošlosti. Ali, ostaju otvorenim pitanja da li bi takav, nereaktivan, pokret nužno izazivao sukob sa Srbima u Hrvatskoj ili ovakav intenzitet sukoba, kako bi se uobličili kompetitivni zahtjevi (rješenjima u smislu političke participacije i sporzuma ili teritorijalnim cijepanjem), ili kako bi pokret bio vođen (Radićevom fleksibilnošću ili ekstremističkom krutošću). Međutim, u ovom, faktičkom slučaju, izgledi za nastanak kao i pojačavanje sukoba zavise mnogo više od prethodnih sukoba, u kojima, uz to, sudjeluju i dijelovi istog naroda, iste skupine, koja sudjeluje i u dotičnom sukobu (Srbi na Kosovu — Srbi u Hrvatskoj), nego od unutrašnje kompetitivnosti između dviju skupina. Dapače, ti sukobi utječu na pojavu ili intenzitet kompetitivnog stava u odnosu na drugu, susjednu skupinu. Osim toga, a što je vjerojatno i najvažnije, spremnost neke skupine za sukob, a još više rat, proizlazi iz stupnja njezinog raspolaganja sredstvima za vođenje sukoba, odnosno rata. U tom smislu vrlo je značajan odnos snaga spram aparata sile u zajedničkoj državi (Enloe, 1990). Propozicija kompetitivnog modela izostavila je taj aspekt u genezi sukoba, odnosno kompetitivnostim, što pokazuje da je propozicija formulirana za uvjete, odnosno slučajeve polietničkih država, gdje se aparat sile otvoreno ne stavlja na jednu od strana u sukobu, već djeluje u okviru političkih rješenja i zajedničkih usvojenih legalnih procedura (Velika Britanija, Belgija, Kanada — usp. Ozak i Nagel, 1986).

2. Stupanj jednakosti

Propozicija: Etnički sukobi nisu posljedica relativne ili apsolutne deprivacije. Oni se pojavljuju u situacijama kada stvari krenu nabolje, gdje periferija počinje prevladavati svoju nedovoljnu razvijenost, gdje se uspostavlja nova elita ili gdje društvo ne razne načine nastoji poboljšati položaj manjina. (Olzak i Nagel, 1986).

U jednom opsežnom istraživanju krajem 1989. nađeno je da su Hrvati i Srbi u Hrvatskoj gotovo međusobno izjednačeni s obzirom na mnoga obilježja: tip naselja, opremljenost domaćinstava, životni standard, kvaliteta života, društvena stratifikacija i društvena pokretljivost (Župančić, 1991; Stojković, 1991; Lay, 1991; Lazić, 1991). Razlike koje postoje ne mogu se pripisati nacionalnoj pripadnosti, već drugim činiocima društvene strukture i društvenog razvoja. Zbog toga, kao i zbog činjenice da se radi o relativno moderniziranom društvu, može se smatrati da Hrvati i Srbi ispunjavaju »ekološke« uvjete kompetitivnog modela: oni su podjednako sudjelovali u rastu svih sektora društva i njegovih ustanova, što je rezultiralo podjednakim položajima u stratifikacijskoj piramidi društva.

Izuzetak čini značajno veća zastupljenost Srba u policiji (Lazić, 1991) (izostavljajući ovdje činjenicu o još većoj zastupljenosti Srba u oficirskom kadru bivše JNA). Taj podatak ne mora narušiti smisao propozicije kompetitivnog modela, budući da on ne inzistira na

potpunom izjednačavanju, nego približnom, onom koji jasno odudara od kolonijalnog modela, gdje postoji vladajuća i podređena (periferna) skupina. Doduše, prezastupljenost Srba u policiji bila je vruća politička tema u Hrvatskoj nakon izbora, a pokušaj uspostavljanja nadzora nad policijskim stanicama u područjima gdje žive Srbi postao je povodom Srbima za postavljanje barikada na saobraćajnicama, što je bila predigra ratu. Ukazuje li to na relativnu deprivaciju kao izvor sukoba, što bi narušilo kompetitivni model? Možda, budući da se postojanje relativne deprivacije može utvrditi u svim slučajevima gdje zastupljenost pojedine skupine značajno odstupa od njezine zastupljenosti u ukupnom stanovništvu (kvota). Međutim, istraživanje koje je u Bosni i Hercegovini provedeno u isto vrijeme kada i u Hrvatskoj, pokazalo je da je zastupljenost pojedinih nacionalnosti još ujednačenija nego u Hrvatskoj i da Srbi nisu prezastupljeni u policiji (Katunarić, 1991. b). Naprimjer, tamo su Muslimani bili podzastupljeni među stučnjacima. Ali taj podatak nije ušao u političku raspravu niti je uzet kao povod za sukobe. A ipak je došlo do sukoba i rata.

Doista, kompetitivni model s pravom tvrdi da do sukoba može doći u uvjetima relativne izjednačenosti među skupinama, ali time gotovo ništa ne objašnjava, osim što ukazuje na jedan paradoks. Kao što ističu Belagner i Pinard (1991), Švicarska je prava zagonetka za tu (izvornu i raniju) verziju kompetitivnog modela; frankofonski i germanofonski Švicarci su u mnogome socioekonomski i politički izjednačeni, a ta činjenica ne uvjetuje nikakve sukobe među njima.

Očito je da su motivi kompetitivnosti i sukoba više subjektivne prirode, osobito u zahtegnutim političkim odnosima i u uvjetima — koje inače u svojim širim izvodima opisuju kompetitivni model — širenja političkog sektora moći. Subjektivnu prirodu kompetitivnog modela bolje opisuju njegova novija verzija, čije su porpozicije iznesene u nastavku.

3. Percepcija (ne)jednakosti

Propozicija: **Jedan od nužnih uvjeta pod kojima etnička kompetitivnost vodi u etnički sukob jest da kompetitivnost mora biti percipirana kao nekorektna (nefer)** (Belagner i Pinard, 1991).

Gornja propozicija po smislu odgovara pitanju ili tvrdnji o postojanju »povlaštenih« skupina. Takvo anketno pitanje bilo je postavljeno u spomenutom istraživanju u Hrvatskoj krajem 1989. Prema tim rezultatima, približno 20% ispitanika hrvatske nacionalnosti smatra da su Srbi povlašteni skupina u Hrvatskoj, a isto toliko ispitanika srpske nacionalnosti smatra Hrvate povlaštenom skupinom (Dugandžija, 1991; Katunarić, 1991 (a)). Budući da se radi o manjem broju od ukupnog broja ispitanika, taj nalaz sam po sebi ponovo ne ukazuje da sukob izravno proizlazi iz percepcije nefer odnosa među skupinama. Nalaz ukazuje na nešto drugo. Prvo, a to je pretpostavka od koje polazi nova, ispravljena verzija kompetitivnog modela, percepcija o nefer odnosima ili povlasticama može odudarati od »objektivne« slike stanja, koja ukazuje na općenitu izjednačenost poližaja obiju skupina. Subjektivni stav je važniji od (postojanja) objektivnih mjerila, bez obzira da li se taj stav temelji na nekom subjektivnom iskustvu ili doživljaju diskriminacije ili prolazi samo iz predrasuda ispitanika. Ispitanik ne polazi od objektivne slike stanja — ona mu je ili nepoznata ili neuklopiva u njegova uvjerenja i način rasuđivanja. A potonji korespondiraju s drugim referentnim okvirom, koji nije »znanstven«, »neutralan« ili »objektivan«. On se stvara u političkoj klimi i prevladavajućem ideološkom strujanju; politički vođe i ideolozi definiraju situaciju i ocjenjuju karakter odnosa između skupina.

Drugo, spomenuto ispitivanje provedeno je krajem 1989., u vrijeme kada tek počinju promjene na političkoj sceni i ideološkoj konstelaciji u Hrvatskoj, kada su komunisti još na vlasti i njihov ideološki okvir još prevladava određenom snagom prisile. Godinu dana kasnije naprimjer stavovi ispitanika su se najvjerojatnije značajno izmjenili u smislu porasta percepcije o nefer odnosima. Na to posredno ukazuju podaci iz jednog drugog ispitivanja provedenog uoči samih izbora u Hrvatskoj (također na reprezentativnom uzorku ispitanika u Hrvatskoj). Tada je 34% ispitanika hrvatske nacionalnosti smatralo Srbe, a 39% ispitanika srpske nacionalnosti Hrvate povlaštenom skupinom (Šiber, 1991).

Ustvari, gornja propozicija kompetitivnog modela ne govori o genezi subjektivnog stava o međunacionalnim odnosima, već samo o tome da je percepcija o nefer odnosima nužna za izbijanje sukoba. Međutim, propozicija nije dovoljno jasna s jednog gledišta koji je osobito važan u našem slučaju. Naime, je li nužno da većina pripadnika jedne skupine zauzima stav o nefer odnosu da bi došlo do sukoba, odnosno rata, ili je dovoljna neka manjina (koja bi skupa s vođama skupine izvršila pritisak na ostale pripadnike skupine). To nam ostaje nepoznato, a propozicija sama nedostatna. Možemo, ipak, pretpostaviti da u uvjetima snažne političke, a osobito ratne mobilizacije, kao što je slučaj sa Srbima u Hrvatskoj, kada se stvara jaki pritisak na većinu, ova relativno brzo i lako mijenja svoje prije iskazane stavove u smislu postojanja fer odnosa sa Hrvatima u Hrvatskoj. Povoda kojima je političko vodstvo Srba u Hrvatskoj tada opravdalo oružanu pobunu Srba, bilo je dosta. A oni doista spadaju u subjektivne ili, bolje rečeno, proizvoljnu definiciju odnosa, čiju važnost upravo naglašava ispravljena verzija kompetitivnog modela. Izvori sukoba predstavljaju, u tom smislu, artefakt u političkoj konstrukciji zbilje. Objektivni pokazatelji o položaju Hrvata i Srba, na čemu inzistira ranija, izvorna verzija kompetitivnog modela, u ovom slučaju doista nisu bili važni. Pogotovo ne onda kada se čitava politička optika srpskog pitanja u Hrvatskoj promijenila nakon izbora, kada srpski ekstremisti novu vlast proglašavaju »ustašoidnom«. Tek u tom trenutku, najvjerojatnije, gornja propozicija kompetitivnog modela postaje u potpunosti adekvatnom. Ali nju je, naravno, u takvim uvjetima nemoguće i provjeravati normalnim istraživačkim postupkom. (Istraživanje se, na sreću ili nesreću, mogu odvijati samo u relativno stabilnim uvjetima u društvu, ali su zato njihovi rezultati u pravilu drugačiji nego u vrijeme uoči samog sukoba, odnosno rata, što je još jedan dokaz koji ukazuje na to da je kompetitivni model formuliran u drugačijim sredinama i okolnostima od ovih naših).

4. Kolektivna dobra

Propozicija: Da bi se sukob proširio i postao intenzivan, on mora biti društven prije nego interepersonalan, i kompetitivnost međugrupna prije nego interpersonalna. Iznad svega, objekti kompetitivnosti moraju uključiti prije kolektivna dobra nego individualna dobra (Belagner i Pinard, 1991).

U kontekstu zbivanja u Hrvatskoj, najvažnije kolektivno dobro je teritorij, odnosno teritorijalno—politički integritet. Prema ispitivanju uoči izbora 1990., ispitanici koji su podržavali HDZ ističu »hrvatsku nezavisnost« kao najvažniju vrijednost u programu stranke, dok ispitanici koji su podržavali SDS najviše ističu »integritet Jugoslavije« (Grdešić, 1991). Ta dva gledišta u odnosu na isto kolektivno dobro međusobno se isključuju, što jasno ilustrira opravdanost gornje propozicije. Pored toga ona se može dopuniti s obzirom na odnos između intergrupnog i interpersonalnog. Intergrupna kompetitivnost i sukob oko kolektivnog dobra ne samo da prednjače interpersonalnoj kompetitivnosti i sukobu oko individualnih dobara (posao, brak, prijateljstvo ili susjedstvo), nego ih i povećavaju. O tome govore

bezbrojni primjeri raspada individualnih dobara (radnih, bračnih, prijateljskih i susjedskih) između Hrvata i Srba uoči rata ili za vrijeme rata u Hrvatskoj. Rat (zbog hrvatskih teritorija) koji je po definiciji oružani sukob između velikih skupina, u ovom sličaju međudržavni (Srbija—Hrvatska/Rodin, 1991/), proširuje i intenzivira sukobe između pojedinih pripadnika obiju skupina. Štoviše, čime se ponovo vraćamo na smisao gornje propozicije, njihovi prijašnji odnosi, bez obzira na to jesu li bili kompetitivni i konfliktni ili pak kooperativni i harmonični, nisu mogli utjecati na karakter međugrupnih, međunacionalnih odnosa, budući da su ovi prvenstveno određeni odnosom prema zajedničkim dobrima. To je još jedan argument u prilog tvrdnji da su međunacionalni odnosi prije svega određeni karakterom političke ideologije i akcije, odnosno širenjem političkog sektora moći. Na to ukazuje i postojanje još uvijek male socijalne distance između Hrvata i Srba krajem 1989. (Katunarić, 1991— a). To je izraz osobnog odnosa ispitanika prema pripadnicima druge skupine.

On se mijenja kada odnos prema kolektivnim dobrima postaje sporan. Tada politička kompetitivnost i sukob generiraju međusobnu kompetitivnost i sukob, odnosno povećavaju socijalnu distancu.

5. Međuzavisnost i razdvajanje

Propozicija: **Etnička kompetitivnost vodi u etnički sukob pod uvjetom da su kompetitivni odnosi relativno lišeni međuzavisnosti ili kompetitivnosti ili komplementarnosti** (Belanger i Pinard, 1991).

Tu propoziciju je posebno teško prevesti na način prikladan za objašnjenje situacije u Hrvatskoj, premda je teorijski najznačajnija, budući da zadire u prirodu starog sistema i njegove dezintegracijske procese.*

Propozicija je prikladnija za objašnjenje sukoba na relaciji Srbija—Hrvatska, nego na relaciji Hrvati—Srbi u Hrvatskoj. Općenito se može kazati da je stupanj (infrastrukturne, privredne, političke, kulturno—prosvjetne, pa i socijalno—komunikacijske) međuzavisnosti unutar Hrvatske — pa time i između Hrvata i Srba — bio prije rata veći nego između Hrvatske i Srbije. Do dezintegracije područja na kojima žive Srbi u Hrvatskoj došlo je započinjanjem pobune, da bi ratom dišlo do potpunog raspada svih veza.

U osnovi gornje propozicije leži racionalna pretpostavka po kojoj su međuzavisni sustavi ili akteri manje skloni međusobnim sukobima od međusobno nezavisnih, što se prije svega odnosi na ekonomsku međuzavisnost i uračunavanje ekonomski štetnih posljedica sukoba. To važi u zapadnom kontekstu. Iako već dugo postoje pokreti za otcijepljenje i nezavisnost u Velikoj Britaniji, Španjolskoj, Francuskoj i Belgiji, njihov utjecaj i učinak mnogo je manji nego u istočnoeuropskom kontekstu. Ta razlika ne proizlazi, samo iz razlika u strukturi ekonomske međuzavisnosti.

U istočnom kontekstu djeluje i snažni politički voluntarizam, koji kida i odnose koji su relativno ekonomski međuzavisni i što ima za posljedicu velike ekonomske štete. Na-prosto, ekonomski neracionalne političke odluke imaju prednost u odnosu na ekonomski racionalne političke odluke. To je karakteristika političkog odličivanja u starom režimu koja se zadržala i prilikom donošenja odluka za ulazak u sukob. Upečatljiv dokaz tomu je samoizolacija Srba u Hrvatskoj uoči početka rata, što je bila posljedica preuzimanja načina odlučivanja političkog vodstva Srbije. Ono je prednjačilo u raskidanju ekonomskih veza sa

*Spomenuti autori govore o »percipiranoj međuzavisnosti«, za što nema odgovarajućih podataka u našim istraživanjima, pa smo je preveli kao »ekološku« propoziciju. Ipak, olako raskidanje ekonomskih veza međuzavisnosti itekako karakterizira mentalitet aktera starog sistema.

Slovenijom i Hrvatskom (potonjima je više odgovarala ekonomska međuzavisnost sa Srbijom, a politička nezavisnost od Srbije), s jedne strane, i pokušaju uspostavljanja što veće političke kontrole (stare vrsti međuzavisnosti) nad ostalim dijelovima bivše Jugoslavije (oslanjajući se na podršku Srba izvan Srbije).

Umjesto zaključka

Propozicija kompetitivnog modela mogu se dijelom primjeniti na slučaj Hrvatske. Dva su razloga zbog kojih se taj model ne može u potpunosti primjeniti. Prvi je taj što su empirijska istraživanja u Hrvatskoj provedena prije promjena u političkoj vlasti. Nakon njih, u jednom međuvremenu, do povlačenja pripadnika Srpske demokratske stranke iz hrvatskog Sabora, stvoreni su uvjeti koji bi, vjerojatno, više odgovarali trećoj propoziciji kompetitivnog modela (percepcija o nefer odnosima ili povlaštenosti). Drugi razlog nepotpune primjenljivosti modela tiče se njegove pojmovne neiznijansiranoosti u pogledu označavanja aktera kompetitivnosti i sukoba. Naime, napad JNA na Hrvatsku ne može se koncipirati kao eskalacija ili posljedica (prethodnog) etničkog sukoba u Hrvatskoj. JNA je, također, kompetitivni resurs na strani pobunjenih srba. Bez toga teško bi se mogao voditi ovakav rat. Ali i obratno: Srbi u Hrvatskoj mogu se koncipirati kao kompetitivni resurs JNA (masovna podrška i element ideološke legitimacije sukoba, odnosno rata). Etnička kompetitivnost ne može voditi u sukob ovakve vrsti i inteziteta, rat, bez jakog upliva institucionalnog aktera (država, vojska)*. To daje karakteru sukoba drugi referentni okvir — međudržavni (vojska na strani Srbije i Srba), a ne međugrupni (Hrvati i Srbi u međusobnom sukobu postavljaju zahtjeve pred zajedničku /i načelno neutralnu/državu /i vojsku/).

Najprihvatljivije propozicije kompetitivnog modela u slučaju Hrvatske jesu one koje govore o porastu resursa (političke) moći, odnosno uspostavljanju novih elita, kompetitivnosti spram kolektivnog dobra, te, doduše posredovanom, nedostatku međuzavisnosti skupina. To znači slijedeće: kada raste moć političkih elita (uslijed masovne mobilizacije unutar skupina), opada (prije svega ekonomska) međuzavisnost skupina, te zajednički teritorij postaje glavnim predmetom spora — povećava se mogućnost sukoba. Međutim, to su nužni a ne i dovoljni uvjeti za izbijanje sukoba, pogotovo rata.

*»Ne radi se o tome da politička vlast samo reagira na etnicitet: ona ga može i oblikovati.« (Enloe, 1990, 21)

LITERATURA

- Blanger, S. and M. Pinard (1991): »Ethnic Monements and the Competition Model: Some Missing Links«. *American Sociological Review*, Vol. 56, No.4, 458—474.
- Dugandžija, N. (1991): »Domet nacionalne zaokupljenosti«, u: *Položaj naroda i međunarodni odnosi u Hrvatskoj*. Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 101—114.
- Enloe, C. (1990): *Vojska, policija i etnicitet*. Zagreb: Globus.
- Grdešić, I. (1991): »Izbori u Hrvatskoj: birači, vrednovanja, preferencije«, u: Grdešić, I. et al.: *Hrvatska u izborima '90*. Zagreb: Naprijed, 49—97.
- Kasapović, M. (1991): »Struktura i dinamička obilježja političkog prostora i izbori«, u: Grdešić et al., 15—48.
- Katunarić, V. (1991,a): »Dimenzija etničke distance u Hrvatskoj«, u: *Položaj naroda...*, 129—140.
- Katunarić, V. (1991, b): »Uoči etnopolitičkih raskola: Hrvatska i Bosna i Hercegovina«. *Sociologija*, Vol.23, No.3, 373—385.
- Križan, M. (1992): Nationalismen in Jugoslawien. Von postkommunistischer nationaler Emanzipation zum Krieg«. *Osteuropa*, Vol.42, No.2, 121—140.
- Lazić, M. (1991): »Nacionalna pripadnost i društvena pokretljivost«, u: *Položaj naroda...*, 23—44.
- Lay, V. (1991): »Neki elementi kvalitete života i nacionalna pripadnost«, u: *Položaj naroda...*, 61—70.
- Olzak, S. and J. Nagel (1986): »Competitive Ethnic Relations: An Overview«, u: *Competitive Ethnic Relations* (ed. by S. Olzak and J. Nagel). Orlando: Academic Press, 1—14.
- Rodin, D. (1991): »Politički i totalni rat«. *Politička misao*, Vol.28, No.4, 3—7.
- Stojković, A. (1991): »Materijalni položaj i nacionalna pripadnost«, u: *Položaj naroda...*, 45—60.
- Šiber, I. (1991): »Nacionalna, vrijednosna i ideologijska uvjetovanost stranačkog izbora«, u: Grdešić et al., 98—130.
- Župančić, M. (1991): »Neka sociodemografska i ekonomska obilježja seoskih domaćinstava prema nacionalnoj pripadnosti seoskog stanovništva«, u: *Položaj naroda...*, 71—80.

ON MODEL OF ETHNIC COMPETITION IN THE CASE OF CROATIA

VJERAN KATUNARIĆ

The Faculty of Philosophy, Zagreb

On the basis of empirical researches and other sources of knowledge about the situation in Croatia, particularly concerning the relationships between Croats and Serbs, author discusses conceptual and partly empirical application of the competition model. He analyzes the propositions concerning relation between competition and mobilization, the degree of equality between groups, the perception on (un) fair relations, the importance of collective goods (territory), and the relation between interdependence and separation. A preliminary conclusion is that model is most acceptable in explaining the following sources of conflict: the political competition following the emergence of the new elites, the competition for collective goods, and decreasing interdependence between the groups. Hence, but, the author points out that competition and conflict in Croatia is influenced by situation outside Croatia. That way, the model is more suited for explanation of the relation between Serbia and Croatia than the intergroups relations in Croatia — the institutional actors (state, military), than the group actors (ethnic or national groups).